

Plaute

Séance 3

Les trois écus

Extraits de la fin de la pièce

Trinummus

Le sycophante (*Trinummus IV, II*)

Comme il avait été convenu avec Mégaronide, Calliclès a engagé un individu qui doit participer à la ruse. Il lui a confié les lettres et l'argent. Mais voilà qu'il se passe quelque chose d'inattendu : Charmidès, le père de Lesbonicus, du retour duquel on désespérait, est finalement revenu riche et surprend le sycophante devant sa maison :

SYCOPHANTA Huic ego diei nomen Trinummo facio ; nam ego **operam** meam
tribus nummis hodie **locavi** ad artes **nugatorias** [...] 845

Le sycophante, qui n'a par vu Charmidès, va frapper à la porte de la maison :

SYCOPHANTA Aperite hoc, aperite. Heus, ecquis his **foribus tutelam** gerit ? 870

CHARMIDES Quid, adulescens, quaeris ? Quid vis ? Quid istas **pultas** ?

SYCOPHANTA Heus, senex, [...]

Lesbonicum hic adulescentem quaero, in his regionibus

ubi habitet, et item alterum ad istanc capitis **albitudinem** ;
Calliclem aiebat vocari qui has dedit mihi espistulas. 875

CHARMIDES (*À part*) Meum **natum** hic quidem Lesbonicum quaerit et amicum meum,
cui ego liberosque bonaque **commendavi**, Calliclem.

SYCOPHANTA Fac me, si scis, certiozem **hisce** homines ubi habitent, pater.

CHARMIDES Quid eos quaeris ? Aut quis es ? Aut unde es ? Aut unde advenis ?

SYCOPHANTA Multa simul rogitas ; nescio quid **expediam** potissimum. 880
Si unum quidquid **singillatim** et placide **percontabere**,
et meum nomen et mea facta et itinera ego **faxo** scias.

CHARMIDES Faciam ita ut vis ; agedum, nomen tuum primum memora mihi.

SYCOPHANTA Magnum facinus **incipissis** petere.

CHARMIDES Quid ita ?

SYCOPHANTA Quia, pater,
si ante lucem ire **occipias** a meo primo nomine, 885
concupium sit **noctis** priusquam ad postremum perveneris.

CHARMIDES Opus **facto**'st **viatico** ad tuum nomen, ut tu praedicas.

SYCOPHANTA Est minusculum alterum, quasi **vexillum vinarium**.

CHARMIDES Quid est tibi nomen adulescens ?

SYCOPHANTA "Pax", id est nomen mihi :
hoc cotidianum'st.

CHARMIDES Edepol nomen nugatorium ! 890

Quasi dicas, si quid crediderim tibi, "pax" periisse ilico.

(*À part*) Hic homo solide sycophanta'st. (*Haut*) Quid ais tu,
adulescens ?

SYCOPHANTA Quid est ?

CHARMIDES Eloquere, isti tibi quid homines debent quos tu quaeritas ?

SYCOPHANTA Pater istius adulescentis dedit has duas mihi epistulas,
Lesbonici : is mihi'st amicus.

CHARMIDES (*À part*) Teneo hunc manifestarium ; 895
me sibi epistulas dedisse dicit. Ludam hominem probe.

SYCOPHANTA Ita ut ocepi, si animum advertas, dicam.

CHARMIDES Dabo operam tibi.

SYCOPHANTA Hanc me jussit Lesbonico suo nato dare epistulam,
et item hanc alteram suo amico Callicli jussit dare.

CHARMIDES (*À part*) Mihi quoque edepol, cum hic **nugatur**, contra nugari libet. 900
(Haut) Ubi ipse erat ?

SYCOPHANTA Bene rem gerebat.

CHARMIDES Ergo ubi ?

SYCOPHANTA In Seleucia.

CHARMIDES Ab ipson istas accepisti ?

SYCOPHANTA E manibus dedit mi ipse in manus.

CHARMIDES Qua facie est homo ?

SYCOPHANTA **Sesquipede** quidam'st quam tu longior.

CHARMIDES (*À part*) **Haeret haec res**, si quidem ego absens sum quam praesens longior.
(Haut) Novistin hominem ?

SYCOPHANTA Ridicule rogitas, quocum una cibum 905
capere soleo.

CHARMIDES Quid est ei nomen ?

SYCOPHANTA Quod edepol homini probo.

CHARMIDES Libet audire.

SYCOPHANTA Illi edepol... illi... illi... vae misero mihi !

CHARMIDES Quid est negoti ?

SYCOPHANTA Devoravi nomen imprudens modo.

CHARMIDES Non placet qui amicos intra dentes conclusos habet.

SYCOPHANTA Atque etiam modo versabatur mihi in **labris** primoribus. 910

CHARMIDES (*À part*) Tempori huic hodie anteveni.

SYCOPHANTA Teneor manifesto miser.

CHARMIDES Jam **recommentatu's** nomen ?

SYCOPHANTA Deum hercle me atque hominum pudet.

CHARMIDES Vide modo ut hominem noveris.

SYCOPHANTA Tamquam me. Fieri istuc solet ;
Quod in manu teneas atque oculis videas, **id desideres**.
Litteris **comminiscar** : "C" est principium nomini. 915

CHARMIDES Callias ?

SYCOPHANTA Non est.

CHARMIDES Callipus ?

SYCOPHANTA Non est.

CHARMIDES Callidemides ?

SYCOPHANTA Non est.

CHARMIDES Callinicus ?

SYCOPHANTA Non est.

CHARMIDES Callimarchus ?

SYCOPHANTA **Nil agis ;**
neque adeo edepol **flocci faccio**, quando egomet memini mihi.

CHARMIDES At enim multi Lesbonici sunt hic. Nisi nomen patris
dices, non monstrare istos possum homines quos tu quaeritas. 920
Quod ad exemplum'st ? Conjectura si reperire possumus.

SYCOPHANTA Ad hoc exemplum est : "Char".

CHARMIDES An Chares ? An Charmides ?

SYCOPHANTA Enim Charmides.
Em, istic erit. Qui istum di perdant !

CHARMIDES Dixi ego jamdudum tibi :
Te potius bene dicere aequum'st homini amico quam male.

SYCOPHANTA Satin inter labra atque dentes latuit vir minimi preti ? 925

CHARMIDES Ne male loquere absentis amico.

SYCOPHANTA Quid ergo ille ignavissimus
mihi latitabat ?

CHARMIDES Si appellasses, respondisset nomini.
Sed ipse ubi est ?

SYCOPHANTA Pol illum reliqui ad Rhadamantem in **Cercopia** insula.

CHARMIDES (*À part*) Quis homo'st me insipientior qui ipse egomet ubi sim quaeritem ?
Sed nil **disconducit** huic rei. (*Haut*) Quid ais ? Quid hoc quod te rogo ?
Quos locos adisti ?

SYCOPHANTA Nimium **mirimodis** mirabiles. 931

CHARMIDES Libet audire, nisi molestum'st.

SYCOPHANTA **Quin discupio** dicere.
Omnium primum in Pontum advecti Arabiam terram sumus.

CHARMIDES Eho, an etiam Arabia'st in Ponto ?

SYCOPHANTA Est ; non illa ubi **tus** gignitur,
sed ubi absinthium fit atque **cunila gallinacea**. 935

CHARMIDES (*À part*) Nimium **graphicum** hunc nugatorem ! Sed ego sum insipientior,

qui egomet unde redeam hunc rogitem, quae ego sciam atque hic nesciat ;
nisi quia libet experiri quo **evasurus**'t denique.

(Haut) Sed quid ais ? Quo inde isti porro ?

SYCOPHANTA

Si animum advertes, eloquar :

Ad caput amnis qui de caelo exoritur sub **solio** Jovis. 940

Le "trône" de Zeus, au sommet du Mont Olympe, vu depuis Litochoro (photo de Claude Aubert, 18.9.2009)

CHARMIDES Sub solio Jovis ?

SYCOPHANTA Ita dico

CHARMIDES E caelo ?

SYCOPHANTA Atque e medio quidem.

CHARMIDES Eho, an etiam in caelum **escendisti** ?

SYCOPHANTA Immo **horiola** advecti sumus
usque aqua adversa per amnem.

CHARMIDES Eho, an tu etiam vidisti Jovem ?

SYCOPHANTA Alii di **isse** ad villam aiebant servis **depromptum** cibum.

Deinde **porro**...

CHARMIDES Deinde porro nolo quicquam praedices. 945

SYCOPHANTA Taceo hercle, si es molestus.

CHARMIDES Nam pudicum neminem

praedicare oportet qui ab terra ad caelum pervenerit.

SYCOPHANTA Faciam ita ut te velle video. Sed monstra hosce homines mihi quos ego quaero, quibus me oportet has deferre epistulas.

CHARMIDES Quid ais ? Tu nunc si forte eumpse Charmidem conspexeris, illum quem tibi istas dedisse **commemor**as epistulas, 951 norisne hominem ?

SYCOPHANTA **Ne** tu me edepol arbitrare beluam, qui quidem non novisse possim quicum aetatem **exegerim**.

An ille tam esset stultus qui mille **nummum** crederet

Philippum, quod me aurum deferre jussit ad natum suum 955

atque ad amicum Calliclem, cui rem aiebat **mandasse** hic suam.

Mihi concrederet, ni me ille et ego illum novissem **approbe** ?

CHARMIDES (*À part*) Enim vero ego nunc sycophantae huic sycophantari volo si hunc possum illo mille nummum Philippum **circumducere**, quod sibi me dedisse dixit. Quem ego qui sit homo nescio, 960 neque oculis ante hunc diem umquam vidi, eine aurum crederem ? Cui, **si capitis res sit**, nummum numquam credam plumbeum. Aggrediendus't hic homo mi astu. (*Haut*) Heus, Pax, te tribus verbis volo.

SYCOPHANTA Vel trecentis.

CHARMIDES Haben tu id aurum quod accepisti a Charmide ?

SYCOPHANTA Atque etiam Philippum, numeratum illius in **mensa** manu, 965 mille nummum.

CHARMIDES Nempe ab ipso id accepisti Charmide ?

SYCOPHANTA Mirum quin ab **avo** ejus aut **proavo** acciperem, qui sunt mortui.

CHARMIDES Adulescens, **cedodum** istuc aurum mihi.

SYCOPHANTA Quod ego aurum dem tibi ?

CHARMIDES Quod a me te accepisse fassu's.

SYCOPHANTA Abs te accepisse ?

CHARMIDES Ita loquor.

SYCOPHANTA Quis tu homo es ?

CHARMIDES Qui mille nummum tibi dedi, ego sum Charmides. 970

SYCOPHANTA Neque edepol tu is es neque hodie is umquam eris, auro huic quidem.
Abi sis, **nugator** ; nugari nugatori postulas.

CHARMIDES Charmides ego sum.

SYCOPHANTA **Nequiquam** hercle's : nam nil auri fero.
Nimis **argute** me **obrepisti** in eapse occasiuncula :
postquam ego me aurum ferre dixi, post tu factu's Charmides ; 975
prius tu non eras quam auri feci mentionem. Nil agis.
Proin tu te, **itidem ut** charmidatus es, rursum recharmida.

CHARMIDES Quis ego sum igitur, siquidem is non sum qui sum ?

SYCOPHANTA Quid id ad me attinet ?
Dum ille ne sis quem ego esse nolo, sis mea causa qui libet.
Prius non is eras qui eras ; nunc is factu's qui tum non eras. 980

CHARMIDES Age si quid agis.

SYCOPHANTA Quid ego agam ?

CHARMIDES Aurum redde.

SYCOPHANTA Dormitas, senex.

CHARMIDES Fassu's Charmidem dedisse aurum tibi.

SYCOPHANTA Scriptum quidem.

CHARMIDES Properas an non properas abire **actutum** ab his regionibus,
dormitator, priusquam ego hic te jubeo **mulcari** male. 984

SYCOPHANTA Quam ob rem ?

CHARMIDES Quia illum quem ementitus es ego sum ipse Charmides,
quem tibi epistulas dedisse aiebas.

SYCOPHANTA Eho, quaeso, an tu is es ?

CHARMIDES Is enim vero sum.

SYCOPHANTA Ain tu tandem ? Is ipse ne's ?

CHARMIDES Aio.

SYCOPHANTA Ipse es ?

CHARMIDES Ipse, inquam, Charmides sum.

SYCOPHANTA Ergo ipse ne's ?

CHARMIDES Ipsissimus.

Abin hinc ab oculis ?

SYCOPHANTA Enim vero **serio** : quoniam advenis,

Vapulabis meo arbitrato et novorum aedilium. 990

CHARMIDES At etiam maledicis ?

SYCOPHANTA

Immo, salvus quandoquidem advenis,
di te perdant si te flocci facio an periisses prius.

Ego ob hanc operam argentum accepi ; **te macto infortunio.**

Ceterum qui sis, qui non sis, floccum non interduim.

Ibo ad illum, renuntiabo qui mihi tres nummos dedit, 995
ut sciat se perdidisse. Ego abeo. Male vive et vale.

Qui di te omnes advenientem peregre perdant, Charmides !

Finally, everything is arranged : Calliclès explains to Charmides what he has done to protect his interests and save his children, Charmides agrees to give his daughter in marriage to Lysitèles and is content, to punish the scoundrels of his son, to accept to marry the daughter of Calliclès !

Une statue transportée dans les rues de Rome (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)